

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
BARTÓK IMRE
ÉS A MAGYAR SZEMÉSZET SZEMÉSZ TÖRTÉNÉSZEI¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Az úgynevezett kisszakmák közül hazánkban az oftalmológia nyerte el leghamarabb az önállóságát. A pesti egyetem már 1804-től külön tanszékkal rendelkezett,² megelőzve több nyugati univerzitást. Bartók Imre³ szerint ez részben a bécsi hatásnak tulajdonítható, másrészt a

---

¹ Forrás: Szállási Árpád: A magyar szemészet szemész történései. = Orvosi Hetilap, 1994. pp. 755–757.

² Györy Tibor: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Bp., 1936. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. 3.)

³ A magyar szemésztörténet ismert kutatója, Bartók Imre 1892. március 5-én született Budapesten. Ugyanitt avatták orvosdoktorrá 1915-ben, majd az I. sz. egyetemi Szemészeti Klinika tanársegédje, 1921–23-ban az I. Honvédfőorvosi kórház szemészeti osztályvezető főorvosa lett. 1922-től működése egyetlen intézményhez kapcsolódott: az Országos Társadalombiztosító Intézet, majd jogutódja, az SZTK osztályvezető szemész főorvosa volt nyugdíjba vonulásáig.

Bartók Imre kiterjedt tudományos munkásságot folytatott, több mint száz tudományos dolgozata jelent meg magyar és német szemészeti folyóiratokban. ‘A szem ipari sérülései és megbetegedései’ című művéért 1947-ben a Budapesti Orvosegyesület Friedrich-jutalmában részesült. Ugyanebből a témakörből a következő évben magántanári képesítést szerzett. 1952-ben megszerezte a kandidátusi fokozatot, majd 1954-ben az Akadémia kiadta összefoglaló szemésztörténeti monográfiáját ‘A magyar szemészet története’ (Bp., 1954. 212 p.) címmel. Írt az Orvostörténeti Közleményekben is, 1969-ben pedig egy újabb kötetet publikált ‘Svéd–magyar orvosi kapcsolatok’ (Bp., 1969. 68 p.) címmel.

Aktív tagja volt a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak is, s ha nem tartott előadást, hozzászólásaival vett részt az üléseken. Munkássága, aktivitása elismerésképpen tiszteletbeli taggá választotta őt a Magyar Orvostörténelmi Társaság, mely megőrzi emlékét továbbra is. 1979-ben hunyt el. [Buzinkay Géza: Bartók Imre (1892–1979). = Orvostörténeti Közlemények 86 (1979) pp. 164–165.] (– a szerk. kieg.)

Bartók Imre orvostörténeti témájú tanulmányai közül az alábbiakat emeltük ki (– a szerk. összeáll.):

Bartók Imre: Grósz Emil és orvostudományunk nemzetközi kapcsolatai. = Orvosok Lapja, 1945. pp. 262–264.

Bartók Imre: A vérrel való gyógyítás története Magyarországon. = Orvosi Hetilap, 1951. pp. 1673–1674. (Hozzászólás: Bencze József cikkéhez)

Bartók Imre: 150 éves a pesti egyetem szemészeti tanszéke. = Szemészet, 1951. pp. 161–164.

Bartók Imre: A magyar szemészet nagyjai. = Szemészet, 1952. pp. 145–149.

Bartók Imre: Mivel járult hozzá a magyar szemészet az egyetemes szemészet fejlődéséhez? = Szemészet, 1954. pp. 176–182.

Bartók Imre: Louis Braille (1809–1852). = Szemészet, 1959. pp. 49–50.

Bartók Imre: Hirschler Ignác. = Szemészet, 1964. pp. 2–4.

Bartók Imre: A Grósz-klinika 1914–21. évei. = Szemészet, 1965. pp. 248–251.

Bartók Imre: Türr István sebesülése. = Orvostörténeti Közlemények 60–61 (1971) pp. 335–336.

Bartók Imre: A magyar szemészet legrégebb emlékei. = Orvostörténeti Közlemények 93–96 (1981) pp. 211–217.

napóleoni háborúk oly mértékben terjesztették el e tájon a trachomát, hogy tenni ellene valamit csakis szervezett szemészeti szakképzéssel lehetett.⁴ Mindkét megállapítás igaz, bár bizonyos kérdőjeleket egyik sem nélkülöz. Ugyanis: a bécsi Beer-klinikán tanulta a szemészetet a mieinkkel egy időben a berlini C. F. Graefe (a nagy dinasztia megalapítója), a nápolyi Quadri, valamint a zöldhályogban a szemnyomás fokozódását felismerő glasgow-i William Maczkenzie, hogy csak a legkiválóbbakat említsük, katedraalapítás terén mégis megelőztük őket. Másrészt a kis korzikai káplárból nagy francia császárrá nőtt hadvezér seregei Madridtól Moszkváig szinte az egész öreg kontinensünket végigharcolták, így a vaksággal fenyegető egyiptomi szembetegséget elvileg mindenhová behurcolhatták. Az is tény, hogy az osztrák birodalmi protomedicus Andreas Stift a pesti fakultás vezetőinek ellenkezésére vitte keresztül tanszéket önállósító akaratát,⁵ melyért utólag csak hálások lehetünk. A szakosított magyar szemészet így közel 200 éves múltra tekinthet vissza. Nem csekély büszkeséggel, ahogy az szemészeink történetírásából kiderül. Mert még a nagyszakmáknak sincs nálunk ekkora „sajátművelésű” írott históriája. E megörökítő ténykedés nemcsak századunkra szorítkozik, bár a zöme-java ekkor került ki a nyomdából. Stílszerűen szólva a történelmi látótérben alig maradt „vakfolt”, az esetlegesen előforduló párhuzamos bemutatás sem okoz történelmi „kettőslátást”, csak a látószögek változnak és az összkép válik színesebbé, teljesebbé.

Az oftalmológiai történetírás nálunk elsősorban önéletrajzi, életrajzi jellegű. Olyan történelmi háttérbe helyezve, mely a személyes ügyeket, közösségi érdekelttségűvé változtatja.

A szemészek naplószerű életrajzi summázatának hagyománya a nagyváradi Grósz-dinasztiával kezdődik. Grósz Emil professzor anyai nagyapja Grósz Frigyes 1830-ban köztudottan szemész kórházat alapított Erdély kapujában, hogy e forgalmassága révén veszélyeztetett vidék szegény népe ingyen jusson szakellátáshoz. S mikor a „vakok gyógyintézetének működéséről” kis könyvecskéje 1846-ban megjelent,⁶ eredményeit statisztikai adatokkal hitelesítette. Ez lett valamennyi vidéki szemész-kórházunk virtuális mintaképe, noha „jegyzőkönyv” készítésében példáját már nem követték.

A nagy pesti orvosi iskola (Balassa, Semmelweis, Korányi Frigyes, Bókai, Lumniczer) fénykorában a tanszékvezető Lippay Gáspár helyett Hirschler Ignác főorvos képviselte a korszerű szemészetet. Ő is ránk hagyott egy „önéletrajzi töredéket”, igaz, hogy német nyelven.⁷ Ugyanis a császárvárosi Rosas és a párizsi Desmarres professzor klinikáján eltöltött évek színes megörökítését elsősorban a szakmabélieknek szánta, azok viszont Tiroltól Lembergig valamennyien beszélték Arlt és A. Graefe nyelvét. És akkor Helmholtz hallatlan hatásáról még nem is szóltunk.

Visszatérve a hazai szemészek történetírásához, a századelő az intézeti felzárkózás ideje. A szakmait már elvégezte Schulek Vilmos, akinek sokra kötelező katedráját 1905-ben Grósz Frigyes unokája, a harmadik generációbeli Grósz Emit vette át. Impulzív egyéniségét és páratlan szervezői tevékenységét avatott tollú tanítványa, Bíró Imre idézi elénk, szépirodalmi színvonalon.⁸ A

⁴ Bartók Imre: A magyar szemészet története. Bp., 1954. 212 p. Lásd még e témakörben: Bíró Imre: A modern európai szemészeti iskolák kialakulása. = Szemészet, 1955. pp. 22–28.

⁵ Győry Tibor id. műve

⁶ Grósz Frigyes: Statistikai adatok a N. Váradon 1830 óta létező szegény vakok gyógyintézetének működéséről, és néhány szó ezen intézet jövődjéről, földmivelőink közt gyakran előforduló vakság enyhítésére Magyar- és Erdélyország több helyein felállítandó szegény vakok gyógyintézetei tekintetéből. Nagyváradon, 1846. 40, 2 p.

⁷ Hirschler, Ignaz: Autobiographisches Fragment. Bp., 1891.; Lásd még: Bíró Imre: Hirschler Ignác és szerepe a magyar szemészet fejlődésében. = Orvosi Hetilap, 1957. pp. 1350–1353.

⁸ Bíró Imre: Egy klinika nem halhat meg... (Grósz Emil arcképéhez). Bp., 1964. 158 p., 8. t.

Bíró Imre nagyszámú orvostörténelmi publikációja közül az alábbiakat emeljük ki (– a szerk. összeáll.):

Bíró Imre: A szemtükör centenáriuma. = Orvosi Hetilap, 1951. pp. 985–988.

Bíró Imre: A modern európai szemészeti iskolák kialakulása. = Szemészet, 1955. pp. 22–28.

Bíró Imre: Dr. Marat (1743–1793). = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 1423–1425.

Bíró Imre: A százéves „Szemészet”. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 2145–2148.

Bíró Imre: Orvostörténelmi vonatkozások Grósz Emil munkáiban. = Orvosképzés, 1967. pp. 469–475.

Bíró Imre: Goethe biológiai eszméi. = Orvosi Hetilap, 1969. pp. 1803–1806.

Bíró Imre: Albrecht Graefe emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1970. pp. 1891–1893.

forrásanyag adva volt, egyrészt öt évig dolgozott a szeretett-rettegett Mester mellett, másrészt Grósz Emil professzor is megírta (igaz, sokkal szikárabban) pályafutása emlékezetét.⁹ Címe megtévesztően szerény, hiszen nemcsak a munkában eltöltött ötven esztendő hiteles leltáranyagát tartalmazza. Az önéletrajz ugyanis természetesen visszavetül a nagypapa nagyváradai szemkórházáig, amely a bihari Grószok meghatározó élményévé vált. Megismerjük belőle azt a Tiszák és Arany János bűvöletében élő váradi konzervatív világot, melyben a „holnaposok” Ady Endrével az élen már annyira nem érezték jól magukat. A szabadságharc emlékeiből élő orvosapát, aki még láthatta fiának fiatalon magasba tartó pályáivét. A legendává lett professzorokat (Eötvös Loránd, Than Károly, Korányi Frigyes, Schulek Vilmos), s a nyomukba szegődő méltó utódokat. Az orvosi fakultás történetét 1905-től 1936-ig tanárként belülről nézve és formálva. A II. sz. klinika megszervezését, az Orvosképzés beindítását. Bizton állíthatjuk, Grósz Emil önéletrajza nemcsak orvostörténeti dokumentum. Talán a magyar medicina legteljesebb betűtáblója, melyet professzor autobiográfia formájában készített. Bár a kilenc fejezet közül csak elsőnek a címe, s a 200 oldal alig egyharmadát foglalja magába. Az ökonomikus szerkesztés áttekinthetősége példaszerű, Markusovszky Lajostól Tóth Lajosig mindenki „a helyén van”, s kisugárzik belőle a két világháború közti helyzetünk tragikumai. Midőn a Trianon utáni elszigeteltségünkől való kitörést oly kevesen támogatták. Közben a bezárkózási tendenciák is erősödtek. Amikor Korányi Sándort és Grósz Emilt nyugdíjba küldték és klinikájukat megszüntették. Mert „egy klinika nem halhat meg” (sőt ez esetben kettő), ahogy azt már Bíró Imre idézett rekviemje megállapította. Életszerűen jeleníti elénk ezt az idő impulzusaitól örökmozgásban lévő professzort, aki a percekhez igazodott és ténykedéseire óramutatót lehetett igazítani. A pedáns tisztaság, valamint a precíz műtéti kivitelezés megszállottját, a rezzenéstelen álarc mögötti mély humanizmusát, a szervezettség és a szervezés sohasem öncélú hajszolását. A szigorúságtól „hírhedt” Grósz-klinikát, ahol fontossági sorrendben az orvosok az utolsó szektorba szorultak. Nem a megalázás, hanem a hivatás iránti alázat kifejezése céljából. Hazánk utazó orvos nagykövete volt akkor is, amikor már a hála ellenkezőjére számíthatott. Kint maradhatott volna külföldön, de a kapitány nem hagyta el a süllyedő hajót. Sorsa megkímélte mind az egyéni, mind a közösségi tragédiától, s hogy klinikája nem halt meg, a szemészek szemésztörténeti munkássága is bizonyítja. Bíró Imre könyvében Grósz Emil nagy alkati ellenkezőjének megtestesítőjéről, Blaskovics László professzorról is plasztikus képet kapunk. Talán nem hitelrontás egy-két módosító észrevétel megtétele. Ugyanis a zseniális operatőrnek 1938-ban

---

Bíró Imre: Félreértések Fabini körül. = Orvosi Hetilap, 1971. p. 2736.

Bíró Imre: A glaukomakutatás múltja. = Orvosi Hetilap, 1974. pp. 1949–1952.

Bíró Imre: Wesselényi Miklós szembaja és megvakulása. = Orvosi Hetilap, 1972. pp. 2231–2235.

Bíró Imre: Albrecht Graefe. = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 2210–2212.

Bíró Imre: Rekviem a Grósz-iskolákért. = Orvosi Hetilap, 1979. pp. 3183–3184.

Bíró Imre: Lavoisier emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1980. pp. 2463–2466.

Bíró Imre: Helmholtzra emlékezünk... = Orvosi Hetilap, 1981. p. 2579.

Bíró Imre: Grósz Emil emlékezete. = Orvosképzés, 1982. pp. 246–247.

Bíró Imre: 77 évvel ezelőtt létesült a Mária utcai szemklinika. = Szemészet, 1985. pp. 121–123.

Bíró Imre: A szintetikus gondolkodás hatása az újkori szemészet alakulására. = Orvosképzés, 1986. pp. 438–445.

Bíró Imre: Az európai szemészeti iskolák hatása a magyar szemészet fejlődésére a 19. században. = Orvosi Hetilap, 1987. pp. 2109–2110.

Bíró Imre: Development of modern European schools of ophthalmology. = Therapia Hungarica, 1987. pp. 103–107.

Bíró Imrének az Orvostörténeti Közleményekben megjelent publikációi (– a szerk. összeáll.):

Bíró Imre: Az első magyar szemkórház. (Grósz Frigyes emlékezete.) = Orvostörténeti Közlemények 4 (1956) pp. 42–61.

Bíró Imre: A magyar szemészet fejlődése a XIX. században. = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 63–80.

Bíró Imre: A Korányi és Grósz klinikák megszüntetése egy negyedszázaddal ezelőtt. = Orvostörténeti Közlemények 27 (1963) pp. 63–73.

Bíró Imre: Wesselényi Miklós szembajáról. = Orvostörténeti Közlemények 77 (1976) pp. 57–66.

⁹ Grósz Emil: Ötven év munkában. Bp., 1939. 210 p., 3 t.

megjelent 'Eingriffe am Auge' című műtéttanát Kettesy (akkor még Kreiker) Aladár nemcsak németre fordította és sajtó alá rendezte,¹⁰ hanem egyben szerzőtársa is volt. Ahogy az részben Bartók Imre szemésztörténetéből, továbbá Alberth Béla professzor munkájából kiderül.¹¹ Miként a mesterré vált tanítvány sem felejtette el az 1945. évi második átdolgozott kiadás német, majd az 1947. évi spanyol nyelvű kiadás címlapján Blaskovics professzor nevét feltüntetni.¹² A magyar orvostörténészek doyenje felteszi a „költői” kérdést a Presse Medicale reprezentatív magyar számának megjelenése kapcsán:

„...micsoda érveket vonulathatott fel Grósz Emil, a meggyőzés és a rábeszélés micsoda tűzijátékát rendezhette, hogy a sovinizta franciák legnagyobb orvosi folyóiratukat egy, a szemükben nem számító, kis náció szolgálatába állították.”¹³

Tegyük hozzá, mivel 1938-at írunk, az ősi ellenségük szövetségesének a szolgálatába. Ennek kikutatása külön tanulmányt érdemelne, írja jó tollú szerzőnk. Pedig erre megvan a kézzelfogható és elfogadható magyarázat. Ugyanis ekkora gesztus elképzelhetetlen velünk rokonszenvező francia professorok nélkül. És az a két párizsi professor még élt és hatott, amikor a magyar szám kiadását már elhatárazták. Az egyik J. Darier, a pesti születésű dermatológus tanár, akinek magyarbarátságát nem kell bizonygatni. Nagyrészt neki köszönhető, hogy a Nékám-iskola minden tagja eltöltött egy-két évet a párizsi St. Louis kórház dermatológiai osztályán. A másik R. J. Sabouraud professor, a mykológia akkori pápája, aki Gruby Dávid kutatásai révén vált barátunkká. Aki legyőzve a győztes gall gőgöt, először nyújtott baráti jobbot német kollégáinak is. S lám micsoda groteszk fintora a sorsnak, e nemes gesztus elfogadását diszkriminatív törvény utasította el. Grósz Emil szívós ügybuzgalma mellett szerencsénk volt e két nagyszerű professzorral, akik halálukig hűek maradtak a megbékélés szelleméhez. Egyikük sem élte túl az 1938-as esztendőt.

Az első aktív oftalmológus és tudatos szakmatörténész az a már említett Bartók Imre, akiről születésének centenáriumán felejtettünk el megemlékezni. Már 1931-ben 55 oldalas tanulmányt közölt a szemorvoslás magyarországi történetéről.¹⁴ Ez képezte később megjelent könyvének¹⁵ az alapját, ami annyival teljesebb, amennyiben nemcsak a tanszéki történetet tárgyalja. Visszakalandoz honfoglaló őseinkig, akikről szájhagyomány útján a népi orvoslás sámánisztikus varázsa ered, majd a krisztianizált misztérium közegeiből eljut a racionális megfigyelésekig, melyek tetemes részét a tudományos medicina is hasznosította. A királyi dinasztiáknál divó megvakítási szokástól (pl. Vak Béla) a szentek és okulisták gyógyító gyakorlatáig tárgyalja a látószervünkkel kapcsolatos feljegyzéseket. Másodlagos közlések ezek, főleg Magyary-Kossa, Demkó Kálmán és a Történeti Tár adataira támaszkodva. Summázó értéküket azonban ez mit sem csökkenti. E munka monográfiává bővített változata 1954-ben jelent meg, s váljék becsületére, sikerrel kerülte el az akkor kötelező vulgármarxista terminológia erőltetését. Bíró Imre kitűnő kiegészítő körképét már méltattuk. A Grósz Emil- és Blaskovics-biográfia után azonban hiányzott a harmadik Mester, a szintén Európa-hírű ifj. Imre József portréja. Ezt pótolta a Radnót Magda–Kenyeres Ágnes szerzőpáros, előbb angol,¹⁶ majd magyar nyelvű¹⁷ változatban. Itt is a családi örökség dominált, természetesen az egészen kivételes tehetséggel párosulva. Apja szintén szemészprofesszor volt, pályafutásukat nem feladatunk ismertetni. Az ifjabbik Imre József pályáíve sajnos csak az 1945. évig terjed. A szerzőpáros maradéktalanul rajzolta ezt meg, így a legilletékesebbektől kaptunk képet a Grósz–Blaskovics–ifj. Imre triász valóban európai rangú tevékenységéről.

---

¹⁰ Grósz Emil id. műve

¹¹ Alberth Béla: Dr. Kettesy Aladár élete és munkája 1893–1983. Debrecen, 1993. 23, 15 p., 20 t.

¹² Blaskovics – Kreiker: Cirurgia de los ojos. Barcelona – Buenos Aires, 1947.

¹³ Grósz Emil id. műve

¹⁴ Bartók Imre: A szemorvoslás és a szemorvosi tudomány története Magyarországon. = Gyógyászat, 1931. pp. 411–414, 429–431, 445–446, 462–464, 478–480, 494–496, 508–510, 526–528, 540–541.

¹⁵ Bartók Imre: A magyar szemészet története. Bp., 1954. 212 p.

¹⁶ Radnót, Magda – Kenyeres, Ágnes: Joseph Imre Jr. Bp., 1971. 69 p.

¹⁷ Radnót Magda – Kenyeres Ágnes: Ifj. Imre József. Bp., 1979. 66 p.

A magyar szemészet írott történetéhez tartozik Batthyány-Strattmann László töredékes naplója is,¹⁸ kivételes erkölcsiséggel különösen. S hogy a színskála még szélesebb legyen, e vidéken élő szent jelölt után egy magyar származású orthodox zsidó szemorvos, az Amerikában világhírűvé vált Linksz Arthur professzor is megírta magyarországi visszaemlékezését.¹⁹ Szépirodalmi ihletése, emelkedett szellemisége a Bíró Imréével rokon, mindkettejüké forrásértékű. A 20. századi magyar szemészek életrajzi-működési összefoglalását Györffy István készítette el,²⁰ címszószerűen a száraz tényadatokra szorítkozva.

Az utolsó igényes egyszemélyi szemészeletrajz az idén jelent meg, Kettesy Aladár debreceni professzor születésének centenáriuma alkalmából. Tanszéki utóda, Alberth Béla professzor írta,²¹ s e könyv valóban külön recenziót érdemelne. Egyrészt mert szakmájában Kettesy professzor méltó a nagy triászhoz, egyéniségének színessége viszont senkiéhez sem hasonlítható. E sorok írója még őt hallgatta, mindössze fél évig, de máig emlékszik minden mozdulatára. Igaza van a szerzőnek, ő volt „a szemészet utolsó polihisztorja.”

Azt hiszem a fentiek kellőképp bizonyítják, a magyar szemészetnek kiváltságosan gazdag a saját történetírása. Kíváncsian várjuk, ki fogja ezeket a biográfia-mozaikokat történelmi körképpé komponálni.²² Horus tekintete, az ondszat szem rajta, mely stílszerűen Kettesy professzor sírkövének függőleges lapjára került. A látás visszanyerésének szent szimbóluma a szemgyógyászat sok ezer éves történetében.

---

¹⁸ Dr. Batthyány-Strattmann László élete képekben, dokumentumokban, történelmi mozaikkal. Összeáll.: Puskely Mária. Bp., 1991. 239 p.

¹⁹ Linksz Arthur: Visszanézek... New York, 1977. (Magyarországi kiadása: Linksz Arthur: Harc a harmadik halállal. Ifjúkorom Magyarországon. (Sajtó alá rend.: Fraknói Linksz Júlia). Bp., 1990. 395 p.)

²⁰ Györffy István: A XX. században működött jelentősebb magyarországi szemorvosok életrajzi adattára. Bp., 1987. 171 p.

²¹ Albert Béla: Dr. Kettesy Aladár élete és munkája 1893–1983. Debrecen, 1993. 23, 15 p., 20 t.

²² A kézirat leadása óta megjelent Zajácz Magdolna szemészettörténete.